

Spirits hävdar att den s.k. toalkonsumtionsdoktrinen har förlorat mark som grund för politiken. Det är knappast en fullständig bild, i vart fall inte när det gäller Sverige. Målet för politiken är fortfarande att hålla nere den totala alkoholkonsumtionen, även om man av förklarliga skäl talar tystare om tanken att minska den med 25 procent. Och det teoretiska stödet för totalkonsumtionsmodellen har snarast förstärkts, bland annat genom det stora ECAS-projektet, som refererades i NAT:s engelska supplement 2001, och i *Addiction*, supplement 1, 2001.

Dessa kritiska synpunkter bör på intet sätt uppfattas som att avhandlingen (eller *Broken Spirits*) skulle vara ointressant eller enbart missledande läsning. Tvärtom.

Båda skrifterna domineras av finländska perspektiv. För en svensk läsare innehåller de en mängd intressanta upplysningar om finsk socialpolitik och alkoholhistoria, men också tankeväckande observationer om Sverige och Norge. Inte minst njutbar är författarens utvidgning av perspektivet på alkoholpolitiken genom anknytningen till den svenska folkhemsdebatten och makarna Myrdals arbeten med befolkningsfrågan som utgångspunkt.

Mitt bekymmer med avhandlingen är dock, att eftersom jag anser att dess huvudtes är felaktig när det gäller Sverige, så är jag rädd att den också kan vara det, när det gäller Finland och Norge.

Gabriel Romanus

Sverige. Tvångsvården utgör en liten del av det totala utbudet av samhälliga vårdinsatser, men den är en problematisk vårdform.

Tvångsvården är, och bör så vara, ständigt kontroversiell, eftersom den innebär ett kraftigt ingrepp i människors självbestämmande. Den är fylld av dilemman, vilket gör den intressant både i ett socialpolitiskt perspektiv och i diskussioner om det sociala arbetets etik.

Bengt Svenssons rapport ger en viktig pusselbit till vår förståelse av tvångsvårdens förutsättningar. Den handlar om mötet mellan klienter och personal på Lunden, ett LVM-hem för kvinnor.

Författaren har gjort en etnografiskt inriktad fältundersökning, han har gjort observationer, intervjuat klienter och personal och gått igenom journaler och personalens dagbok. Han har ett klientperspektiv, men även personalen kommer till tals. I den deskriptiva delen betonar han klientperspektivet, men i analys och diskussion fokuserar han på det sociala spelet mellan klienter och personal. Att granska tvångsvården ur ett "rent" klientperspektiv torde inte vara möjligt om man som författaren befinner sig mitt i verksamheten på en institution. Av klienterna ses han som en av "de andra", som han själv uttrycker det.

Tvångsvårdens uppdrag

närmast omöjligt

Bengt Svensson: Vård bakom låsta dörrar. Forskningsrapport från Statens institutionsstyrelse, nr. 1. Stockholm 2001. 174 s.

Tvångsvården av vuxna missbrukare i Sverige är speciell. Kriterierna för att tillgripa tvång enligt LVM, dvs Lag om vård av missbrukare i vissa fall m.m., är de mest

vidsträckta, och tidsomfattningen den mest utsträckta. Antalet institutionsplaceringar har minskat, men fortfarande har vi störst antal tvångsomhändertagna i

Klienterna tycker att det finns både bra och dålig personal, deras egen kontaktperson får nästan alltid gott betyg. Klienterna uppfattar de andra klienterna som att ”vi sitter alla i samma båt, därför måste vi anpassa oss till varandra”.

Alla klienter betraktar tvånget som en kränkning. De anser att inlåsningen är alltför sträng. Det tycks ske en förändring över tiden – mot slutet av vårdtiden säger flera att de accepterar sitt LVM. Alla anser att vårdtiden är alltför lång.

Klienterna är medvetna om sitt svåra, ibland livshotande, missbruk. I allmänhet har de en önskan om att lämna beroendet, men beslutssamheten övergår ofta i en ambivalens eller i uppgivenhet. De har resignerat inför sina möjligheter att leva ett normalt liv. Många har missbrukande pojkvänner som medverkar till att hålla dem kvar i narkarvärlden.

Klienterna tycker att tiden går långsamt på Lunden, de har för lite att göra. Flera menar att det inte är en miljö som skapar motivation. Den dokumentation som personalen gör, av vad de säger och hur de beter sig, upplever klienterna som påfrestande. Det klienterna tycker är positivt är inslag som ridning, massage och utflykter. De är även tacksamma för att det sällan är narkotika inne

på avdelningen.

Personalens centrala uppgift är att motivera klienterna, eller, uttryckt på annat sätt, att transformera dem från omotiverade klienter till människor som väljer att inte missbruka. Konkret innebär det att försöka få klienterna intresserade av att pröva en välplanerad vård i annan form, enligt 27 § LVM. De redskap som personalen använder är främst de relationer som upprättas mellan behandlare och klient. En intressant iakttagelse som Svensson gör är att när behandlare använder sig själva, sin relation till klienten, som instrument, är de känsliga för motstånd som riktar sig mot dem som person. Han illustrerar detta på ett slående sätt med en episod från fältarbetet där han själv får känna av spelreglerna. Det direkta, mellanmänskliga mötet ger båda parter möjlighet att på ett sofistikerat sätt genera varandra och förmedla stolthet.

Personalens arbete verkar vara en ständig strävan efter att skapa lugn på avdelningen, enligt den genomgång författaren gör av personalens dagbok. Det klienterna möter, klienter som är grovt kränkta i sin integritet, är en personal som strävar efter en nära relation och ett lugnt klimat. Detta bemötande, menar jag, har starka drag av humanism. Att möta en

människa i hennes livskris, att försöka förstå och ta emot och bejaka hennes känslor är en nödvändig förutsättning i ett förändringsarbete. Men trots denna goda intention kan det finnas ingredienser som ur ett annat perspektiv ser sig mindre goda. Det kan ses som ett sekundärt, ytterligare tvång. Hur ska en klient kunna kämpa emot ett vänligt, lugnt bemötande i längden?

Svensson urskiljer fyra huvudlinjer i klienternas agerande när det gäller motstånd/anpassning. Det finns en grupp klienter som gör aktivt uppror, som utmanar personalen i ord och handling. Det kan innebära att ta in narkotika, att sätta igång larmet eller att i högljuda ordalag kritisera personalen. Dessa klienter blir kritiserade, isolerade eller överflyttade till annan institution. Den andra gruppen är de klienter som gör passivt motstånd, som inte uttrycker sig i handling. De håller sig nära upprorsmakarna men är själva ytanpassade. Den tredje gruppen är de klienter som drar sig undan i passiv anpassning. De skapar inte problem, men gör sig onåbara och de oroar personalen genom sin passivitet, man vet inte riktigt var man har dem. Den fjärde, och sista, gruppen är de klienter som tar för sig av vad Lunden har att erbjuda. De anpassar sig

aktivt till institutionslivet och visar personalen tillgivenhet.

Gentemot den första gruppen klienter, de som gör aktivt uppror, kan personalen använda sina yttre maktbefogenheter. Men för att möta – eller anpassa – de övriga använder de sig själva, relationsskapandet, som det viktigaste instrumentet. När mötet får så stor tyngd, när det kanske till och med ses som ett mål i sig mer än som en förutsättning för ett förändringsarbete, är risken stor att man fastnar i en känslomässig rundgång. Båda parter kan genera varandra eller förmedla varandra stolthet i en sofistikerad maktkamp eller maktbalans. Författaren menar att Lunden är som en skola som nästan ständigt har rast, ett fritidshem för vuxna.

I det sociala arbetet med missbruk i allmänhet återfinns detta att betrakta mötet, eller relationen mellan socialarbetare och klient, som ett mål i sig. Det finns en skepticism mot metoder – socialarbetare vet att det saknas kunskap om vad som är effektivt – och det finns en misstro mot metoder som kan vara manipulativa eller alltför tekniska. Detta betonande av relationen kan förstås utifrån att det även i den frivilliga vården finns element av kontroll och för att inte ytterligare förstärka det-

ta, i mötet med de redan maktlösa klienterna, kan betonandet av relationen ses som socialarbetares försök att minimera sitt maktutövande.

På Lunden är klienterna kvinnor. Författaren ska nästa år presentera en liknande studie om Håkanstorp, ett LVM-hem för män. Även om författaren redan i föreliggande studie visar på skillnader mellan institutionerna, ser jag fram emot en jämförande analys. Kvinnorna utgör numera 40 procent av de tvångsintagna, de är inte längre en liten minoritet, och det finns all anledning ta reda på hur ökningen av kvinnornas andel kan förstås och vilka konsekvenserna kan tänkas bli.

På Lunden betonar personalen att kvinnorna behöver identifiera sig med det kvinnliga, i en slags särartsfeminism. Inte nog med att klienten skall vilja bli en människa som väljer att inte missbruka, hon ska också vilja bli en annan slags kvinna än den hon är. Dessutom bör hon lämna sin man, eftersom relationen till honom betraktas som destruktiv. Lunden har, enligt författaren, en behandlingsdiskurs som lyfter fram kvinnan som offer och mannen som förövare. Kvinnorna har inte förmågan att själva ta ansvar för sina relationer till män, de måste skyddas.

Den starka betoningen i vården av det kvinnliga är inte något som klienterna själva har efterfrågat, och författaren mötte sällan på negativa uttalanden om män från klienterna. Snarare var det positiva beskrivningar av enskilda män, ofta kopplat till pojkvännen. Författaren är överraskad av detta, vilket tyder på att han svajar i sitt klientperspektiv. Han skriver att det är "en hädisk tanke" att klienterna skulle utgå från en grundläggande rationalitet och välja utifrån vad de anser bäst befrämjar deras intressen. Kan det inte vara en rimlig utgångspunkt att vi alla har ansvar för våra val och att vi gör så gott vi kan i den situation vi befinner oss? Missbrukare är inte så värst annorlunda, och inte kvinnor heller.

I slutdiskussionen ställer författaren målen för tvångsvården mot de etiska principerna och de resultat han fått fram i studien. Tvångsomsjäntagandet i sig står i strid mot den grundläggande etiska principen om självbestämmande och det missnöje som många klienter ger uttryck för handlar om vårdformen och den långa vårdtiden. Men författarens samlade intryck är ändå att Lunden, trots allt, uppfyller rimliga kvalitetskrav på ett LVM-hem. Men här vill jag nog mena att det blir märkligt att tala om kvalité när själva hu-

vudmålet, dvs att motivera till frivillig vård, inte uppnås. Att skapa ett varaktigt behandlingsklimat som motiverar klienterna till förändring stöter på allt för många hinder. Författaren menar, vilket jag följaktligen instämmer i, att det inte hjälper att forma om innehållet eller byta ut personalen, eftersom det är själva vårdformen, tvångsvården i sig och de långa vårdtiderna som är grundorsaken till att tvångsvården är en halvmesyr. Kanske författaren kunde ha

gått ett steg längre och säga att den har ett omöjligt uppdrag?

Sammantaget är mitt intryck av rapporten att författaren presenterar många intressanta trådändar, men att han inte riktigt tar tag i dem och nystar upp dem. Kanske hade det varit bättre att tydligare koncentrera sig på klienternas uttalanden och perspektiv? Analysen av tvångsvårdens dilemman är kanske inte heller helt slutförd.

Kajsa Billinger

Saarikoski som konvalescent

Pentti Saarikoski: Toipilaan päiväkirjat (Dagböcker av en konvalescent). Otava, Helsinki 2001. 251 s.

Vilken lycka för Pentti Saarikoski (1937-1983) att Pekka Tarkka blev hans biograf. Uppgiften är grannlaga och kräver förmåga att se helhetsperspektiv och att höja sig över myter och sensationsstoff. Det innebär att ta det finska nationalgeniet på allvar och att bevara både sin entusiasm och kritiska distans. Saarikoski gav redan år 1963 uppdraget åt Tarkka som fick avhämta en kappsäck späckad med dokument som den första hustrun förvarade i sitt vindskontor. Biografen har i sanning material att ösa ur! Liv och dikt

är inflätade i flera brevböcker till en efterlängtat hustru. De aktuella dagböckerna är en fortsättning på ”En drinkares dagböcker” (NAT 4/2000) och på dagböcker förda i Prag. Tidigare har Tarkka redigerat ungdomsdagböcker. Den första delen i den fylliga biografen kom ut år 1966. Den är översatt till svenska men publiceras inte ännu. Förlaget vill invänta den avslutande delen av biografen med de sista åren på ön Tjörn, där han var bosatt sedan år 1975. Pentti Saarikoski hade verkligen älskande kvinnor bakom sig. De

två sista hustrurna – Tuula-Liina Varis (NAT 2/1995) och Mia Berner – har bägge skrivit gripande böcker om sina år med en man som väckte starka känslor av kärlek, ömhet, vanmakt och förtvivlan.

Blir vi aldrig trötta på att läsa om denne enfant terrible? Nej, hans infantila krumsprång fascinerar trots allt. Han vet mycket om mänsklig vånda och om hisnande bråddjup. Lidandet blev inte mindre för att han flydde konflikter och försökte döva sin smärta med alkohol. Hans utmanande ärlighet inger trots det exhibitionistiska draget respekt och den oeffterhärmliga stilen i dagböckerna äger en märklig charm. Visst blir det monotont men han överför enformigheten i sin livsstil – liksom insekten är han fångad i sin bana. Meningslöst är att tolka hans liv genom moralistens glasögon. Det påminner i stället om en självuppfyllande profetia i en antik tragedi och ödets trummor överröstar. Dessa dagboksanteckningar är skrivna med tydlig adress till en publik. Det är hans sätt att vara författare denna period – romaner och dikter mäktar han inte med. Förhastat är ändå att påstå att han inte kunde skriva under sina nyktra perioder. Nykter var han sällan. Dagböcker utgjorde ofta råmaterial i hans prosaböcker.

Nu möter vi Saarikoski på